

Szabó Ferenc SJ:

Krisztus és egyháza Pázmány Péter életművében

(Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok 11)

(szerk. Hargittay Emil)

L'Harmattan, Budapest 2012

483 oldal

[Recenzió a *Vigilia* 2013. novemberi számában (877-879. o.)]

Igen örvendetes, hogy Szabó Ferenc újabb értékes monográfiával gazdagítja a hazai Pázmány-kutatást nemrég megjelent művével, mely Pázmány Péter krisztológiájáról és egyháztanáról nyújt alapos teológiai elemzést és értékelést. Mint ismeretes, a szerző több mint három évtizede foglalkozik Pázmány életművének teológiai feldolgozásával, melynek eredményeit számos kiváló szakcikkében, tanulmányában, illetve monográfiában tette közzé az elmúlt években. Most megjelent kötete szervesen kapcsolódik *A teológus Pázmány, A grazi „theologia scholastica” Pázmány művében* című monográfiájához (Róma 1990). Míg e korábbi munkájában Szabó Ferenc elsősorban a jezsuita teológus hitelemzésének és kegyelemtani nézeteinek az elemzésére összpontosított, újabb monográfiáját Pázmány krisztológiai és ekkléziológiai nézetei bemutatásának szenteli, immár nemcsak a grazi skolasztikus évek és Szent Tamás Summa theologiae kommentálásának tükrében, hanem az egész irodalmi-teológiai életművet szem előtt tartva. Amint a szerző maga is utal rá, két monográfiája szerves összekapcsolódását irodalmilag az is jelzi, hogy ugyanazt a gyönyörű „Krisztus-himnuszt”, azaz a *De Incarnatione Verbi* traktátus bevezetésének szánt Pázmány-szöveget helyezte korábbi művének epilógusába és a most megjelent könyve krisztológiai részének az élére. A krisztológiai-ekkléziológiai monográfia első nagy részében Szabó Ferenc vázolja a Pázmány-életmű koordinátarendszerét: a jezsuita teológus teológiai fejlődésének ívét, teológiai gondolkodásmódjának és módszerének a jellemzőit, mestereinek hatását és forrásainak szellemi térképét, valamint általában a kortárs filozófiai-teológiai áramlatokat. Ezen alapos bevezetés után a mű második fő részében lát hozzá Pázmány krisztológiai tanításának az elemzéséhez kronológiai sorrendben tárgyalva a téma szempontjából releváns írásokat. Először részletesen elemzi Pázmány grazi Tamás-kommentárját, melyet a jezsuita teológus a skolasztikus teológia keretében írt az Ige megtestesüléséről. A hitelemzés kegyelemtanához hasonlóan, Szabó Ferenc e skolasztikus-dogmatikus krisztológiájáról is kimutatja, hogy szilárd alapját képezi a későbbi szótériológiai-krisztológiai tárgyú írásoknak és beszédeknek, melyek az apologetikus és az igehirdetői tevékenység során születtek. Pázmány skolasztikus krisztológiájának a bemutatásához a szerző nélkülözhetetlennek tartja egyrészt a legfontosabb dogmatörténeti előzmények: Ágoston, Anzelm, Aquinói Szent Tamás krisztológiai nézeteinek valamint a Khalkedóni dogmának az ismertetését. A

Tamás-kommentár kapcsán kifejtett Pázmány-féle krisztológiai álláspontot úgy elemzi, hogy folyamatosan összeveti az Angyali doktor, Duns Scotus, valamint a kortárs teológusok nézeteivel, akik közül döntőnek bizonyul Suárez hatása. Az elemzés során kimutatja, hogy a grazi jezsuita viszonylagos eredetisége, azaz a szabadon vitatható kérdésekben képviselt nézeteinek jövőbe mutató sajátossága főként három dologban mutatkozik meg: az elégtételadással kapcsolatos kritikai észrevételeiben, az inkarnáció eseménye változásként értelmezhetőségének kérdésében és Krisztus abszolút primátusának hangsúlyozásában, mely a megtestesülés motívumára irányuló kérdés megválaszolását is meghatározza. A szerző rávilágít arra, hogy a tanár Pázmány kiegyensúlyozott középutat keres a tomista és a skotista álláspont között, úgy tartja magát Tamás megoldásához – a megtestesülés tényleges célja a Szentírás szerint a mi megváltásunk –, hogy Suárezhez hasonlóan módosított formában integrálja Duns Scotus szemléletmódjának bizonyos elemeit is. Ennek eredményeként fogalmazza meg téziséit, miszerint az inkarnáció közvetlen és elsődleges célja a bűnös ember megváltása, távolabbi és végső célja azonban maga Krisztus, mindenek összefoglalása Krisztus fősége alatt, illetve Krisztus dicsősége. Meggyőzőnek látszik a szerző azon meglátása, hogy az esetleges egyenetlenségek a tomista és a skotista nézetek összeegyeztetése során azért tapasztalható a *De Incarnatione Verbi* traktátusban, mert Pázmány fiatal jezsuita tanárként még erősebben ragaszkodott Tamás véleményéhez, ám a későbbiekben főpapként már szabadabban azonosulhatott Scotus, illetve Suárez álláspontjával. Erről tanúskodnak a traktátushoz írt későbbi széljegyzetei, melyek megkülönböztetés nélkül kerültek bele az összkiadás szövegébe. Szabó Ferenc elemzése mentén izgalmas végiggondolni Pázmány szubtilis teológiai érveit. Különösen is érdekes tekintélyi argumentumként a Trentói zsinat megfogalmazására történő hivatkozása, melynek értelmében a megigazulásunk végső cél-oka az örök élet mellett Isten és Krisztus dicsősége. Szabó Ferenc közbeiktatott „kitérő” fejezetekben, majd a kötetet záró értékelő és összegző fejezetben nagyon helyesen rámutat arra, hogy ez a szemléletmód milyen rokonságot mutat Szent Ambrus és a keleti-görög teológiai tradíció gondolkodásmódjával, illetve hogyan elővételezi a huszadik század megújuló katolikus krisztológiájának tágas látószögét, melyet P. Teilhard de Chardin, G. Martelet vagy K. Rahner teológiájában láthatunk. A monográfia értékét növeli az a tény, hogy a szerző nemcsak a megelőző teológiai hagyományhoz vagy a kortárs krisztológiai nézetekhez képest helyezi el és értelmezi Pázmány álláspontját, hanem a későbbi fejlődés és a 20. századi megújulás, illetve a mai krisztológiai kérdések tükrében is értékeli a grazi jezsuita tanár teljesítményét. A kapcsolódási pontok kimutatására és a sokoldalú teológiatörténeti értékelés elvégzésére a szerző bátran vállalkozhatott, hiszen sok évtizedes tudományos kutatásai a krisztológiai kérdések területén, melyet publikációs listája is jól tanúsít, kellő fölkészültséget biztosítottak számára Pázmány krisztológiájának árnyalt és teológiatörténetileg széles perspektívájú értékelésére. Mivel a fiatal jezsuita tanár a grazi évek alatt nem jutott el a *Summa theologiae*

szótériológiai részének kommentálásáig, ezért Szabó Ferenc elsősorban a *Kalauz* alapján tárgyalja Pázmány megváltástani nézeteit. Ennek középpontjában annak bizonyítása áll, hogy a reformátorokkal vitatkozó főpap a Trentói zsinat határozataira támaszkodva sikeresen hatástalanítja azt a protestáns vádat, mely szerint a pápisták önmegigazítást és így végső soron önmegváltást vallanak. Pázmány ismételten leszögezi, hogy katolikus tanítás szerint Krisztus érdeméből és megváltásának erejéből adatik nekünk ingyenesen a megigazulás és az, hogy Krisztus kegyelmével együttműködve érdemeket szerezhethünk. Érthető módon a *Kalauz* nem elsősorban magával a krisztusi megváltói mű mibenlétével, a megváltás objektív dimenziójával foglalkozik, mint inkább a krisztusi megváltásban való részesedésünk szubjektív-egzisztenciális mikéntjével. A krisztológiai részt lezáró fejezetben a Szabó Ferenc Pázmány prédikációinak tükrében vizsgálja a jezsuita főpap gondolatait Krisztus megtestesülésének, nevének, megváltó szenvedésének, kereszthalálának, föltámadásának és a Szentlélek elküldésének misztériumáról. A Jézusról szóló igehirdetés vizsgálata bepillantást enged Pázmány lelkiségének mélységeibe, Jézussal való személyes és egzisztenciális kapcsolatába, imaéletébe, melyet éppúgy meghatároznak a Krisztus abszolút főségéről szóló újszövetségi Krisztus-himnuszok, mint Szent Bernát jegyesi misztikájának bensőségessége és Loyolai Szent Ignác lelki gyakorlatainak elmélkedései. E spirituális és igehirdetői látószögű fejezet szépen kiegészíti a skolasztikus és az apologetikus művek absztrakt és polemizáló fejtegetéseit Krisztus személyéről és megváltói művéről.

Szabó Ferenc monográfiájának harmadik részében tárgyalja Pázmány ekkléziológiáját a „Krisztus igaz egyháza” cím alatt. A szerző ismét az egész életmű tükrében, a Bellarmin Szent Róbert egyháztanának védelmében írt *Diatriba Theologica* (1602) c. korai értekezéstől a *Kalauz* (1613) terjedelmes ekkléziológiai fejtegetésein keresztül *A Szentírásról és az Anyaszentegyházról* c. kései rövid összefoglaló könyvig („ikerkönyv”, 1626) bezárólag, kronológiai rendben haladva vizsgálja Pázmány Péter egyháztani nézeteit, nagy mértékben támaszkodva Öry Miklós kutatási eredményeire is. Ezen a területen végig meghatározó a protestáns felfogással erőteljesen vitatkozó, védekező és támadó kontroverz jelleg, melynek középpontjában annak bizonyítása áll, hogy Krisztus igaz egyháza a földön a római egyházban található. E főszálhoz szorosan kapcsolódik és a bizonyításhoz elengedhetetlen feltételnek mutatkozik az egyház, a tradíció és a Szentírás kapcsolatának tisztázása a reformátori *sola scriptura* elvvel szemben. Mind a mai napi tanulságosak Pázmánynak az egyház jegyeire valamint a Szentírás és a tradíció viszonyára vonatkozó megfontolásai, annál is inkább, mert – amint a szerző helyesen kiemeli –, olyan kérdésről van szó ez utóbbi esetben, melynek megvitatása ma is az ökumenikus párbeszéd egyik lényegi témája, azzal együtt, hogy a II. Vatikáni zsinat *Dei verbum* konstitúciója rögzítette a Szentírás-Tradíció-Magiszterium viszonyrendszerének katolikus értelmezési alapelveit. Öry és Galeota kutatási eredményeit követve Szabó Ferenc rámutat Pázmány egyháztani felfogásának sajátos hangsúlyaira,

melyek különbséget jelentenek Bellarminoéhoz képest. Ez egyrészt abban ragadható meg, hogy Pázmány az egyháztagság meghatározásának elemei közé Suárezhez hasonlóan felveszi az isteni hit mozzanatát is a külső kötelékek mellé; másrészt nem említi a definícióban a pápát, s az egyház jegyeinek a tárgyalása során is eltekint a pápai primátus tárgyalásától, illetve alárendelt szerepet szán neki az egyház apostolisága és egysége megőrzésében. Ha Pázmány krisztológiájának teológiai történeti elhelyezésében és értékelésében elsősorban J. Dupuis, P. Teilhard de Charden, K. Rahner és G. Martelet a mértékadóak a szerző számára, akkor Pázmány ekkleziológiai nézeteinek retrospektív értékelésében a II. Vatikáni zsinat egyháztana (különösen a *Lumen gentium* konstitúció), H. de Lubac és Y. Congar ekkleziológiája jelentik a meghatározó iránypontot és mércét. Az összegző értékeléseket tartalmazó záró fejezetben a krisztológiai és ekkleziológiai szempontok mellett megjelenik az ökumenikus távlat is. A szerző hangsúlyozza, hogy a Pázmány által vitatott kérdések egy jó része még ma is megoldatlan, s Sesboüé nyomán vallja, hogy az ökumenikus párbeszédben azokat a konvergenciapontokat kell keresni, ahol a felekezeti egyoldalúságokat levetve közösen meg lehet nyílni a teljesebb igazság felé.

Puskás Attila